

Sarıqamış hərəkatı

Sarıqamış hərəkatı. Həmin hadisədən bizi 110 illik zaman ayırır. Bir əsr, yeddi il. Qısa bir tarix deyil. Yaddaşlarda, salnamələrdə iz salan ve zaman-zaman xatırlanan tarixdir. İnsanın düşüncəsinə, silinməz daş yaddaşlara sarsıcı olay kimi həkk olunan bu hərəkət minlərlə insanın həyatına son qoydu. 90 minden çox əsgərin donub şaxtalı çöllərdə buz adama çevrilmesi bir dastandır. Bəzən insan əqli, belə bir hadisənin tarixdə yaşamasına inana bilmir, tarix isə həqiqəti yazar. Tarixin yazıya aldığı acı və tükürpədisi sehifələri vərəqlənir. Rusiya imperiyası ilə Osmanlı imperiyası arasında 1914-cü il dekabr ayından 1915-ci il yanvar ayına qədər Sarıqamış bölgəsində baş veren hərbi münaqişə tarixin yeni sehifəsinə yazılıdı. Tarixi mənbələrdən məlumdur ki, Birinci Dünya Müharibəsində Türkiyənin düşdüyü vəziyyətdən yaranan Rusiya Osmanlıya müharibə etlən edir. Cənub-Şərqi Anadolunun azad olunması üçün Osmanlı dövləti yeni - 9-cu Qafqaz cəbhəsini yaratmalı oldu. Hərbi nazir Ənvər Paşanın hazırladığı plana əsasən, Sarıqamışa iki istiqamətdən - Sarıqamış və Allahuəkbər dağlarından hücum edərək Qafqazda rus qoşunlarına zərbə endirməli idi. 1915-ci ilin əvvəllerində "Turan fatehi", "Sarıqamış fatehi" olmaq arzusu ile alışb-yanan Ənvər paşa qışın həddən artıq soyuq olmasını, əsgərlərin isti paltar və ərzaqla yaxşı təmin olunmasına nəzəre almadan Qafqazda hərbi əməliyyatların başlamasına əmr verir. Vəziyyət ele bir vaxta təsadüf edir ki, Osmanlı ordusuna ərzaq, döyük sursatı və pal-paltar gətirən gəmiləri çar ordusu Qara dənizin sularında batırır. Əlbəttə ki, vəziyyətin son dərəcə ağır olduğunu gören tədbirli və güclü sərkərdə istəfəda olan Hasan İzzət paşa tələbəsi - 34 yaşılı Ənvər paşa əl saxlamağı, bir az gözleməyi məsləhət görür: "Qara qışın en sərt çağıdır. İndi hərəkət etmək göz görəsi faciəye getməkdir. Qış siddətini azaltınsın, yollar açılsın, biz də hazırlıqlarımızı bir az artırıq, ondan sonra düşmənə həddini bildirərik". Lakin Ənvər paşa razılaşmış. Tamamen qarla qapalı, çox yüksək dağlıq və yolsuz bir ərazidə, o günün şərtləri ilə qış təchizatından məhrum piyada üçün bu yürüş çox riskli idi. Amma Ənvər Paşanın ruslara olan sonsuz nifrəti onun bu böyük riski nəzərə almasına mane oldu. Beləcə, həm silah-sursat, həm də təchizat və qida baxımından mövcud problemlərə baxmayaraq, Ənvər paşa 125 min əsgəre "irəli" emri verir.

"MƏN QƏLBƏN SAVAŞDIM VƏ PEŞMAN OLМАDAN ÖLÜRƏM"

Mənfi 40 dərəcə şaxta türklərə düşməndən daha betə qənim kəsılır. Gündüz başlayan yürüsdə əsgərlərin yumşalan çarıqları gecə domağa, bir qəlib kimi ayaqlarını sixmağa başlayır. Addim atmaq imkansız olurlar. Əsgərlər donmamaq üçün olduqları yerdə hoppanıb-düşməye başlayırlar, ancaq

90 minden çox mehmetcik bir gecədə buz adama çevrildi

Saxta bütün vücudlarını sarır. Ənvər paşanın növbəti əmri gəlir: "Yixilib qalan əsgər qaldırılmayacaq".

125 minə yaxın əsgər və zabitdən ibaret isti paltarsız, təminatsız, zəif silahlanmış ordunun arasında yüzlərə azərbaycanlı küləlli də var idi. Canı bir, qanı bir qardaşlarına köməyə getmişdilər. Tarixçilər bu mənzərəni belə ifadə edirdilər: "Altı əsrlik qoca Osmanlı ölüm növbəsində idi".

Ruslar vaxt itirmədən Qafqaz cəbhəsini açır və Qərbi Anadolu torpaqlarına girirlər. Avropa və Asiyadan bir çox ölkələrinə səpələnmiş Osmanlı ordusu ingilis, fransız, yunan və rus hückumlari qarşısında duruş getirə bilmirdi. Hər gün sayı azalırdı. Hərəkət planına görə, 9-cu ordu Sarıqamış dağlarını, 10-cu ordu isə Allahuəkbər dağlarını aşaraq, rusları Sarıqamışda mühasirəyə almalı idi.

Tarixin sehifələrində göstərilir ki, ruslar yanvarın 4-də qəti hückuma keçdilər. Türk ordusu özündən 8 qat güclü düşmənlə qarın-çovğunun altında üz-üzə idi. Gözlənən yardım da gəlməmişdi. Ənvər paşa vəziyyətin nə qədər ağır olduğunu

gördükdən sonra vəsiyyət yazar: "İndiye qədər əsgər və zabitlərimiz qüsursuz savaşdır, bir çox manevi etdilər. İndi isə 11-ci kolordunu və süvari dəstəsini gözləyirəm. Gəlir və yetişsə düşməni pozacağam. Gəlməsə düşmən zəifləmiş hissəmizə hückum edər, ordumuz mehv olar. Mən vəzi-fəmi yaptığımı sanıram. Məglüb olmayın, düşmənə sona qədər savaşın, hər halda sonunda müvəffəq olacaqı. Mən qələbən savaşdım və peşman olmadan

ölürəm. Yaşasın dinim, Vətənim, padışahım!"

"BİR NƏFƏR BELƏ ORDUSUNA, VƏTƏNİNƏ ARXA ÇEVİRMƏDİ"

1915-ci ilin yanvarı idi. Yaşam dövründə zəfərləri qədər faciləri də çox olan Osmanlı dövləti tarixinin bu günündə sehifəsinə tayibərabəri olmayan, tükürpədici faciə yazdı. Sarıqamışda 90 minden çox mehmetcik donub şaxtalı çöllərdə buz adamlara çevrildi. Soyuqdan bir-birinə sarılanlar elə bu vəziyyətdəcə ölmüşdülər. Türk qanına susamış işgalçı yadellilər bu savaşda bir qurşun belə işlətmədən isteklərinə nail olmuşdular.

Mənbələrdə göstərilir ki, ingilis generalı Vavel Sarıqamış süqutundan sonra yazardı: "Türk ordusu, dünyanın heç bir ordusunun yerində tərpənməyəcəyi şərtlər altında müharibə edən ordudur. Bir nəfər belə ordu-suna, vətənинe arxa çevirmədi".

Sarıqamışdakı rus ordusu generalı Pietroviç isə xatirələrində bu mənzərədən dəhşətə geldiğini yaziirdi. Tədqiqatçılar yazi ki, rus generalının son illər üzə çıxarılan məktub və xatirələri tük ürpədir, ürek göynədir. Pietroviç Moskvaya göndərdiyi teleqramda yazi: "Onları təslim ala bilmədim, çünkü əsir alınası heç kimse yoxdur. Onlar bizdən əvvəl öz Allahlarına təslim olmuşdular".

Sarıqamış hərəkatı bir qəhrəmanlıq dastanına çevrildi. Bu tarixi savaş dünya tarixində baş verənlərin heç biri ilə müqayisə belə olunmur. Tarixin Sarıqamış uğursuzluğundan sonra Türkiyənin şərqi hissəsi rus ordusunun işgalinə, Qars və Ərzurum əhalisi isə rus və ermənilərin kütləvi qırğınına məruz qaldı. 1916-ci ilin fevralında Ərzurum, martda İsfahan, aprelde Trabzon, mayda Xoy və Dilman, iyunda Ərzincan, avqustda isə Mus rus ordusu ve erməni terrorçu dəstələri tərəfindən işğal edildi. Ruslara arxalanan ermənilər türk-müsəlman kəndlərinə hücum edərək, əhalini qılıncdan keçirdilər.

Sarıqamış məglubiyyəti Türkiyə ilə bərabər Azərbaycanın da məglubiyyətinə səbəb oldu. Ruslara arxalanan ermənilər türk-müsəlman kəndlərinə hücum edərək, əhalini qılıncdan keçirdilər. Bu uğursuzluqdan güclənən erməni terrorçuları Azerbaycana üz tutdular, elimizi kənd-kənd, oba-oba yandırıb külə döndərdilər. Ən dəhşətli isə budur ki, işğal olunmuş türk torpaqlarında, Anadolunun şərqində Ermənistən dövləti yaratırlar. Sarıqamış savaşında əsir götürülen minlərlə türk əsgərini Rusiya Cənubi Qafqaza gətirərək, o vaxt "Cəhənnəm adası" adlandırılan Narginde yerləşdirdi.

Sarıqamış hərəkatında 90 min adam şəhid oldu. Təxminən 5000 nəfer ruslara əsir düşür. Məlumat üçün bildirək ki, Sarıqamış Türkiyənin cənub-şərqində, Qars əyalətində yerləşən və o qədər də böyük olmayan bir qəsəbədir. Dağlıq ərazi-də yerləşdiyindən buraların qış çox şaxtalı keçir, ilin altı ayı qar olur, yayı isə qısa və sərindir. Türkiyə bu əraziləri 1878-79-cu illərdə Balkan müharibəsində itirmişdi. O vaxtdan buralar 1920-ci ilə qədər çar Rusiyasının işğalı altında olub. Şanlı türk ordusu bütün çətinliklərə baxmayaraq, 1920-ci ilə Sarıqamış torpaqlarını düşmən işğalından əbədi azad edir.

Bu gün Sarıqamış hərəkatından 110 il ötür. Faciədən 110 il keçsə də, Sarıqamış şəhidlərinin xatirəsi Türkiye xalqı tərefindən dərin ehtiramla anılır. Türkiyənin əsra-rəngiz təbiətə malik Sarıqamış vilayətində indi geniş qış turizmi fəaliyyət göstərir.

Nəzakət ƏLƏDDİNQIZI